

Waldemar Jaskulski
(Lubraniec)

Cesarska i Królewska Komenda Grupy Legionów Polskich (luty–październik 1915 roku). Zarys służby

Na posiedzeniu 22 listopada 1914 roku obradujący, już bez narodowych demokratów¹, Naczelny Komitet Narodowy (dalej: NKN) podjął decyzję, aby rozpocząć starania o uzyskanie zgody na prowadzenie werbunku oraz działalności politycznej na terenie Królestwa Polskiego². Nad projektem warunków wejścia do Kongresówki debatowała 15–16 grudnia jego Komisja Wykonawcza³. Prawdopodobnie wynikiem dyskusji był memoriał wysłany 15 grudnia do Cesarskiej i Królewskiej Naczelnej Komendy Armii (dalej: NKA), w którym zwracano się z prośbą o zgodę na formowanie 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich w części Królestwa Polskiego okupowanej przez Austriaków. Ponadto wojskowe władze czarno-żółtej monarchii zostały poproszone o udzielenie zezwolenia na formowanie w Sosnowcu nowego Batalionu Uzupełniającego, liczącego 1000 legionistów⁴. Plany te miał realizować przeniesiony do Sosnowca Departament Wojskowy NKN, który rozpoczęłyby działalność organizacyjną i werbunkową⁵. Dwa dni później podobny memoriał *O rozwój Legionów Polskich* skierowano m.in. do premiera Karla von Stürgkha, ministra spraw zagranicznych Leopolda Berchtolda, ministra wojny Alexandra von Krobatina oraz ministra Obrony Krajowej Friedricha von Georgiego⁶.

¹ A. Garlicki, *U źródeł obozu belwederskiego*, Warszawa 1983, s. 267.

² W.L. Jaworski, *Diariusz 1914–1918*, Warszawa 1997, s. 15–18; M. Sokolnicki, *Rok czarny*, Londyn 1961, s. 289–290.

³ Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APK), Naczelny Komitet Narodowy (dalej: NKN), 3, s. 3; W.L. Jaworski, *op. cit.*, s. 19.

⁴ Stacjonujący w Bystrzycy Batalion Uzupełniający na skutek wysłania swoich trzech kompanii do 2 i 3 Pułku Piechoty Legionów Polskich został rozformowany.

⁵ *Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego 1914–1917*, Kraków 1917, s. 57–59.

⁶ Ibidem, s. 60–61. Na początku trzeciej dekady XII 1914 r. sekretarz generalny NKN Michał Sokolnicki przedłożył prezesowi NKN Jaworskiemu swoje wnioski, co do organizacji NKN w Królestwie Polskim; APK, NKN, 11, Pismo do Jaśnie Wielmożnego Pana Prezesa z 22 XII 1914 r.

Prośbom tym zadość uczynił marszałek polny arcyksiążę Fryderyk, który 22 grudnia wydał rozkaz o przeniesieniu z dniem 1 stycznia 1915 roku werbunku na obszar Królestwa Polskiego. Nadzór nad formowaniem Batalionu Uzupelniającego dla 2 i 3 Pułków Piechoty Legionów Polskich otrzymał szef Departamentu Wojskowego NKN *oficer Legionów* Władysław Sikorski⁷. Prawo werbunku posiadali upoważnieni przez niego emisariusze, których nazwiska należało podać odnośnej komendzie etapów armii⁸. Nad treścią tego rozkazu arcyksięcia NKN debatował na posiedzeniach w drugiej połowie trzeciej dekady grudnia 1914 roku⁹.

Już w swoim rozkazie z 20 grudnia 1914 roku Władysław Sikorski wspominał o przeniesieniu Departamentu Wojskowego NKN oraz wszystkich urzędów z Bolesławia i Sławkowa na obszar Królestwa Polskiego¹⁰. Po wielu zabiegach fakt ten, pod nadzorem por. Adama Lisiewicza¹¹, nastąpił 21 lutego 1915 roku. Wówczas w Piotrkowie zostały umieszczone: Departament Wojskowy NKN, Biuro Prasowe, Poczta Polowa oraz Korpus Automobilowy. Natomiast w Noworadomsku zakwaterowano Batalion Uzupelniający, kawalerię, treny, Intendenturę oraz Biuro Poborowo-Ewidencyjne, Biuro Techniczne oraz Biuro Werbunkowe¹². W Kamieńsku mieścił się Szpital Rezerwowo Legionów Polskich.

Jednak niedługo dane było Sikorskiemu cieszyć się względną samodzielnością, gdyż 14 lutego ukazał się rozkaz, którym do Noworadomska została przeniesiona Cesarska i Królewska Komenda Grupy Legionów Polskich¹³.

⁷ J. Rzepecki, *O Władysławie Sikorskim w Legionach*, cz. I, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1965, nr 4, s. 279 i n.; W. Korpalska, *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1981, s. 58 i n.

⁸ *Dokumenty Naczelnego...*, s. 62–63, 64.

⁹ W.L. Jaworski, *op. cit.*, s. 24–25.

¹⁰ Było to związane z polityczną ofensywą konserwatywnego Stronnictwa Prawicy Narodowej, które popierało werbunek w Królestwie Polskim; vide: A. Pankowicz, *Działalność ugrupowań prawicowych w Galicji 1914–1918*, [w:] *W 70-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę 1918–1988. Materiały z sesji naukowej organizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 27–28 X 1988*, red. M. Pułaski, Kraków 1991, s. 151.

¹¹ W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. III, Warszawa 2006, s. 41. Tu podano, że 5 maja 1915 roku otrzymał awans do stopnia chorążego.

¹² APK, NKN, 218, NKN DW Rozkaz z 20 II 1915 r. O przeniesieniu do Królestwa Polskiego ppłk Sikorski napisał tego dnia w liście do prezesa W.L. Jaworskiego; vide: *Listy Władysława Sikorskiego do Władysława L. Jaworskiego i prezydium Naczelnego Komitetu Narodowego (1914–1919)*, oprac. Z. Koziński, Z. Pietrzyk, Kraków 1987, s. 72, dok. nr 13, List do Prezydium NKN w Wiedniu, Sławków, 20 lutego 1915.

¹³ Właściwie Cesarska i Królewska Komenda Grupy dla Polskich Legionów – *K. u K. Gruppenkomando f. d. P. L. OBERST W. GRZESICKI*. Prostokątną pieczętką, umieszczaną w lewym górnym rogu dokumentów i owalną pieczęcią z tym samym napisem, posługiwał się jej pierwszy komendant płk Wiktor Grzesicki; vide: M. Bielski, *General brygady dr Jan Kollątaj-Srzednicki (1883–1944). Żołnierz, lekarz, komendant Centrum Wyszkożenia Sanitarnego*, Toruń 2012, s. 109; W. Kozłowski,

Dwa dni później marszałek polny arcyksiążę Fryderyk wyznaczył na stanowisko jej komendanta oficera sprężystego o niekwestionowanej lojalności. Był nim płk Wiktor Grzesicki, który wkrótce przybył do Piotrkowa.

Nieco wcześniej, bo rozkazem z 11 lutego, NKA pod względem taktycznym i dyscyplinarnym podporządkowała go Komendzie Etapów 6 Armii, zaś w kwestiach dotyczących Legionów Polskich Oddziałowi Informacyjnemu NKA¹⁴. Po przełomie gorlickim Komenda Etapów 6 Armii odeszła na wschód. Obszar jej podległy podporządkowano powołanemu 17 maja przez NKA Gubernatorowi Wojskowemu w Piotrkowie. Od czerwca terytorialnym przełożonym płk. Grzesickiego został gen. mjr Karol Lustig. Pod koniec sierpnia 1915 roku gubernatorstwo to zostało rozformowane, a jego agendy przejęło Cesarские i Królewskie Gubernatorstwo Wojskowe w Kielcach z gen. mjr. Erichem von Dillerem na czele¹⁵. Natomiast na początku października jego siedzibę przeniesiono do Lublina.

Płk. Grzesickiemu powierzono kontrolę nad wszystkimi sprawami dotyczącymi Legionów Polskich w Królestwie Polskim. Podporządkowano mu Batalion Uzupełniający oraz wszystkich oficerów i żołnierzy Legionów Polskich przebywających na obszarze Kongresówki. Pod jego nadzorem znalazł się również Departament Wojskowy, który, jak głosił statut, był jedyną reprezentacją NKN w Królestwie Polskim¹⁶.

W czerwcu komendant Legionów Polskich poinformował Departament Wojskowy o planowanej reorganizacji werbunku. Natomiast 10 lipca płk Grzesicki wydał konkretne wytyczne (załącznik 1). W pierwszej dekadzie października 1915 roku KGLP wyznaczyła oficerów werbunkowych oraz przydzieliła im do pomocy legionistów¹⁷. Miesiąc później NKA zatwierdziła ich na zajmowanych stanowiskach (tabela 1).

Artyleria polskich formacji wojskowych podczas I wojny światowej, Łódź 1993, s. 128. Autor podał, że Komendę Grupy Legionów Polskich sformowano 22 marca 1915 roku. W dokumentach stosowano także nazwę C. i K. Komenda Polskich Legionów; vide choćby: Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, http://www.piotrkow-tryb.ap.gov.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=3-57&Itemid=48 [dostęp: 30.05.2015]. Tu zamieszczono m.in. kopię rozkazu nr 143 C. i K. Komendy Grupy Polskich Legionów z 26 września 1915 roku.

¹⁴ J. Gaul, *Służby wywiadowczo-informacyjne Austro-Węgier wobec radykalnego ruchu niepodległościowego w Królestwie Polskim 1914–1918*, Warszawa 2006, s. 106 i n.

¹⁵ APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 116 z 30 VIII 1915 r. Tu powołano się na rozkaz Gubernatorstwa Kieleckiego Nr 617 z 30 VIII 1915 r.

¹⁶ J. Mleczak, *Akcja werbunkowa Naczelnego Komitetu Narodowego w Galicji i Królestwie Polskim w latach 1914–1916*, Przemyśl 1988, s. 14.

¹⁷ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 154 z 7 X 1915 r. W rozkazie tym nazwiska oficerów werbunkowych poprzedzono rangami.

Tabela 1. Komisarze werbunkowi mianowani przez NKN 6 listopada 1915 roku

Lp.	Stopień, imię i nazwisko	Komisarz werbunkowy na okręg
1.	por. Tadeusz Bobrowski	Piotrków
2.	ppor. Leon Suszkowski-Protasiewicz	Jędrzejów
3.	ppor. Juliusz Ulrych	Kielce
4.	ppor. Zygmunt Klemensiewicz	Radom
5.	ppor. Jan Dąbski	Lublin
6.	chor. Rudolf Burda	Olkusz
7.	chor. Kazimierz Gromczakiewicz	Noworadomsk
8.	chor. Leopold Toruń	Miechów
9.	chor. Mieczysław Kałużyński	Włoszczowa
10.	chor. Mieczysław Starzyński	Pińczów
11.	chor. Jan Stettner	Końskie
12.	chor. Mieczysław Starszewski	Opoczno
13.	chor. Mieczysław Dziekanowski	Busk
14.	chor. Mieczysław Skrudlik	Sandomierz
15.	chor. Józef Wojtyga	Opatów
16.	chor. Władysław Włoskowicz	Iłża
17.	chor. Maciej Łaszczyński	Kozienice
18.	chor. Stefan Lelek	Janów
19.	chor. Edward Madurowicz	Biłgoraj
20.	chor. Karol Makuch	Zamość
21.	chor. Jan Wadoń	Krasnystaw
22.	chor. Józef Piotrkowski	Lubartów
23.	chor. Stefan Boguszewski	Dąbrowa Górnicza

Źródło: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 182 z 7 XI 1915 r. Tu powołano się na rozkaz KLP nr 165 z 1 XI 1915 r. oraz pismo NKA K. Nr 15788 z 6 X 1915 r.; K. Stepan, *Prawie jak słownik. Wiktor Krzysztof Cygan, Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, [wyd.] Barwa i Broń; tom I: A–F, Warszawa 2005, s. 304+*+* *+* *+*; tom II: G–K, Warszawa 2006, s. 360+*+* *+* *+*, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały” 2006, t. 20, s. 205.

Antypolską działalność płk. Grzesickiego szybko dostrzegł ppłk Sikorski. W liście do prezesa NKN Władysława Leopolda Jaworskiego szef Departamentu Wojskowego nie bez kozery napisał, że z dotychczas pozyskanych informacji wie¹⁸, iż płk Grzesicki ma [...] *być upetnomocnionym zastępcą Naczelnej Komendy Armii we wszystkich sprawach legionowych, jakie na terenie Królestwa Polskiego zachodzić mogą.* – Jak słusznie zauważył – *Są to kompetencje bardzo duże, z których wypłynąć może cały szereg*

¹⁸ Stąd wniosek, że ppłk Sikorski o swoim podporządkowaniu nowemu przełożonemu nie dowiedział się ani od prezydium, ani też od Komisji Wykonawczej NKN. Podobnie rzecz się miała, gdy w wyniku choroby Piłsudskiego w grudniu 1914 roku, I Brygadę Legionów Polskich podporządkowano płk. Grzesickiemu. Na ten *precedens niebezpieczny* dla NKN ppłk Sikorski nie mógł przeciwdziałać, gdyż dowiedział się o nim po fakcie; vide: *Listy Władysława...*, s. 52.

przykrości i trudności, tym bardziej, że płk Grzesicki przyjeżdża z instrukcjami śledzenia i tępienia naszych rzekomo separatystycznych dążeń¹⁹. Podporządkowanie ppłk Sikorskiego płk. Grzesickiemu [...] odebrało D.W. wszelką możliwość wpływania na organizację Legionów, [...] jedynie w sprawach nie mających żadnego związku z charakterem wojskowym Legionów podlega D.W. Naczelnemu Komitetowi Narodowemu [...] ²⁰. Michał Sokolnicki, wówczas pełniący funkcję sekretarza generalnego NKN, po latach stwierdził, że płk Grzesicki był [...] pilnującym Departamentu Wojskowego²¹. Znamienne, że ostatnią komórką wymienioną w rozdzielniku dokumentów wytworzonych przez KGLP był właśnie departament.

Ponadto, zgodnie z intencją wojskowych władz austriackich, płk Grzesicki miał kontrolować stacjonującą od lutego nad Nidą I Brygadę Legionów Polskich²². Fakt ten przyczynił się wówczas do zacieśniania współpracy pomiędzy ppłk. Sikorskim a jej komendantem Józefem Piłsudskim²³.

Jak już wspomniano, bacznej uwadze miejscowych władz austriackich podlegała działalność propagandowa Biura Prasowego Departamentu Wojskowego NKN, kierowanego przez dr. Stanisława Kota. Kontroli podlegały wydawane przez komitet „Wiadomości Polskie”. Z ramienia płk. Grzesickiego ich cenzorem był komendant powiatu piotrkowskiego płk August von Turnau. Na podstawie rozkazu Komendy Etapów 6 Armii od końca czerwca 1915 roku płk Grzesicki odpowiadał za kwestie związane z cenzurą zamiejscowych telegramów²⁴.

Na początku kwietnia płk Grzesicki wyjechał do Kołomyi, gdzie pod nieobecność chorego marsz. polnego por. Karola Durskiego objął Komendę Legionów Polskich²⁵. Na jej czele w połowie kwietnia przybył do Piotrkowa. Komendę zdał 14 maja marsz. Durskiemu²⁶. Rozkazem z 6 czerwca dokonano podziału kompetencji między marsz. Durskiego a płk. Grzesickiego. Wówczas stwierdzono m.in., że Komenda Grupy Legionów Polskich ze

¹⁹ Ibidem, s. 72.

²⁰ J. Mleczak, *op. cit.*, s. 15.

²¹ M. Sokolnicki, *Rok...*, s. 345; ibidem s. 348.

²² T. Kasprzycki, *Kartki z dziennika oficera I Brygady*, Warszawa 1934, s. 262 i n.

²³ R. Wapiński, *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978, s. 50 i n.; A. Suleja, *Orientacja austro-polska w latach I wojny światowej (do aktu 5 listopada 1916 roku)*, Wrocław 1992, s. 119.

²⁴ J. Gaul, *Śłużby wywiadowczo-informacyjne...*, s. 108. O cenzurowaniu publikacji wydawanych przez Biuro Prasowe DW NKN vide: *Dokumenty Naczelnego...*, s. 93; *N.K.N. Zarys historii Naczelnego Komitetu Narodowego*, Kraków 1923, s. 342.

²⁵ APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów rozkaz Nr 111 z 2 IV 1915 r.; *Dokumenty Naczelnego...*, s. 122–123.

²⁶ A. Krasicki, *Dziennik z kampanii rosyjskiej Krasickiego Augusta porucznika w sztabie Komendy Polskich Legionów 1914–1916*, Lwów 1934, s. 215.

względu na fakt podporządkowania jej Departamentu Wojskowego NKN jest władzą z ramienia NKA²⁷.

Po wyjściu Komendy Legionów Polskich na front, płk Grzesicki stał się niekwestionowanym komendantem piotrkowskiego garnizonu. Dał temu wyraz w rozkazie wydanym na początku sierpnia. Nakazał wówczas, iż legionieści mogą chodzić po mieście od godz. 6.30 do 8.00 po południu i co najwyżej w trzyosobowych grupach. W przypadku pilnego wyjścia, legionista winien posiadać przepustkę wydaną przez komendanta lub oficera placu²⁸. Wydaje się, że czarę goryczy przelało rozporządzenie NKA K. Nr 12.241 z 1 sierpnia, nakazujące wszystkim formacjom ochotniczym nosić [...] *jako dystynkcyje rozety a nie gwiazdki* [podkr. w dok. – przyp. W.J.]²⁹. Najwyraźniej na niewiele się to zdało, skoro wkrótce piotrkowski gubernator gen. Lustig stwierdził, że oficerskie gwiazdki są noszone przez podoficerów, jak i legionistów. Płk Grzesicki otrzymał rozkaz usunięcia tego nadużycia³⁰.

Nic więc dziwnego, że płk Grzesicki nie cieszył się dobrą opinią wśród legionów. W pierwszej połowie lipca w Piotrkowie bawił, służący w 1 Brygadzie Legionów Polskich, mjr Michał Żymirski. Stosunki, które zastał, tak opisał prezesowi Jaworskiemu: *Jest tam walka między komendą, Departamentem Wojskowym i Grzesickim. Tego ostatniego i mającego na niego wpływ Rylskiego³¹ uważa za najszkodliwszych. Rylski mści się na Sosnkowskim³². Żymirski uważa za jądro wojska polskiego tylko I Brygadę³³*. Równie krytycznie stosunki panujące w Komendzie Grupy ocenił kpt. C. i K. Szt. Gen. Włodzimierz Zagórski. W wyniku przeprowadzonej w sierpniu inspekcji stwierdził brak kompetencji referentów oraz zarzucił im nielojalność wobec C. i K. Komendy Legionów Polskich³⁴.

Coraz większe zawężanie pola działania Departamentowi Wojskowemu irytowało jego energicznego szefa ppłk. Sikorskiego. W liście z 11 sierpnia 1915 roku skierowanym do swojego politycznego zwierzchnika prezesa Jaworskiego napisał, że płk Grzesicki [...] *toczy [...] Legiony Polskie [...] na*

²⁷ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Legiony Polskie i Dowództwo Polskiego Korpusu Posiłkowego (dalej: LPiDPKP), I. 120.1.71, C. i K. Komenda Polskich Leg. Op. Nr 273 z 6 VI 1915 r.

²⁸ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 88 z 2 VIII 1915 r.

²⁹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 90 z 4 VIII 1915 r.

³⁰ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 111 z 25 VIII 1915 r.

³¹ Oficer Legionów VIII rangi Witold Rylski został oddelegowany do Komendy Grupy Legionów Polskich w celu formowania 6 Pułku Piechoty Legionów Polskich.

³² Ppłk Kazimierz Sosnkowski zajmował wówczas stanowisko szefa sztabu 1 Brygady Legionów Polskich; vide: L. Wyszczelski, *General Kazimierz Sosnkowski*, Warszawa 2010, s. 40 i n.

³³ W.L. Jaworski, *op. cit.*, s. 47. Zapis z 13 VII 1915 r.

³⁴ J. Gaul, *Z działalności kapitana Włodzimierza Zagórskiego w latach 1914–1918*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, z. 1, s. 139.

wzór raka³⁵. Niemniej jednak, tydzień później, w uroczystości obchodzony dzień 85 urodzin cesarza Franciszka Józefa, szef departamentu zasiadł przy jednym stole z komendantem grupy³⁶.

Przeciwno pułkownikowi Cesarskiej i Królewskiej Armii zarzuty kierował także komendant 1 Brygady Legionów Polskich bryg. Józef Piłsudski. Komendant nie bez podstaw oskarżał go o szpiegostwo polskiego społeczeństwa na rzecz Austrii. Potwierdzeniem tego faktu jest m.in. meldunek płk. Grzesickiego z 22 marca 1915 roku, skierowany do szefa wywiadu NKA płk. Oskara Hranilovića, dotyczący sytuacji panującej w legionowych etapach³⁷.

W tym miejscu warto wspomnieć o jeszcze jednej kwestii, która powodowała zadrażnienia między wojskowymi władzami austriackimi a służącymi w 1 Brygadzie Legionów Polskich. Były nią stopnie wojskowe. Cesarska i Królewska Komenda Grupy Legionów Polskich oczywiście nie uznawała awansów nadanych przez Komendanta. Dla niej oficerowie z brygady Piłsudskiego służyli w rangach, a nie w stopniach, do których w jej mniemaniu mieli prawo tylko oficerowie Cesarskiej i Królewskiej Armii. Znakomitym przykładem jest Wacław Biernacki mianowany rozkazem Komendanta 9 października 1914 roku do stopnia porucznika³⁸. Natomiast na stanowisku Komendanta Placu w Gorzkowicach służył jako oficer Legionów X rangi³⁹.

Jednym z zadań, jakie otrzymał płk Grzesicki było sformowanie 3 Brygady Legionów Polskich. Przyznać trzeba, że ten służący wcześniej w Biurze Ewidencyjnym Sztabu Generalnego Austriak spełnił swoją rolę wyśmienicie⁴⁰. Jego wysiłki doprowadziły legiony do szczytowych stanów.

Przełożeni wysoko ocenili jego służbę na tym stanowisku. W nagrodę, rozkazem nr 7272 z 1 września 1915 roku, NKA powierzyła mu komendę 3 Brygady Legionów Polskich⁴¹. Obowiązki swojemu następcy płk. Zygmuntovi Zielińskiemu przekazał 5 września, po czym odszedł na front⁴². Warto

³⁵ *Listy Władysława...*, s. 107.

³⁶ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 97 z 11 VIII 1915 r.

³⁷ M. Wrzosek, *Dokumenty dotyczące politycznych zmagani Józefa Piłsudskiego i sprawy polskiej podczas pierwszej wojny światowej (sierpień 1914–styczeń 1916)*, cz. I, „Studia Podlaskie” 2000, t. I, s. 285.

³⁸ CAW, I Brygada Legionów Polskich, I. 120.24.227, Rozkaz z 9 X 1914 r.

³⁹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 131 z 14 IX 1915 r.; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, s. 78. W biografii Biernackiego-Kostka fakt ten pominięto.

⁴⁰ Płk Grzesicki nie był wówczas jedynym oficerem w Legionach Polskich, który przeszedł przez służbę w wywiadzie austriackim; vide: J. Gaul, *Legiony Polskie w orbicie zainteresowań służb wywiadowczych (1914–1916)*, „Kwartalnik Historyczny” 1994, t. 2, s. 32.

⁴¹ APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 119 z 2 IX 1915 r. Wówczas nadesłano telegram. Adekwatny rozkaz marsz. polny por. Durski wydał 8 IX 1915 r.; vide: APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 136 z 19 IX 1915 r.

⁴² APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 122 z 5 IX 1915 r. – jest to pierwszy rozkaz podpisany przez płk. Zielińskiego; M. Wrzosek, *Polski czyn zbrojny w pierw-*

dodać, że w brygadzie tej w maju 1916 roku dosłużył się stopnia generała majora⁴³. Co więcej, jako jedyny spośród komendantów trzech brygad legionowych służył w tak wysokim stopniu⁴⁴. W połowie lipca jego następcą został wyznaczony płk C. i K. Szt. Gen. Stanisław Szeptycki⁴⁵.

Dla odmiany, płk Zygmunt Zieliński jako jeden z nielicznych wówczas wyższych oficerów austriackich cieszył się uznaniem wśród legionistów⁴⁶. Ten liniowy oficer⁴⁷ sceptycznie zapatrywał się na objęcie stanowiska w Piotrkowie, które uważał za degradację w porównaniu ze służbą na froncie. Lecz gdy 30 sierpnia Jaworski oświadczył mu, że [...] *jest to najważniejsze stanowisko* [...], wówczas przestał się sprzeciwiać⁴⁸. Niecały rok później Jaworski, analizując stosunki panujące w Legionach Polskich, nazwał go prostolinijnym⁴⁹.

szej wojny światowej 1914–1918, Warszawa 1990, s. 148. Autor podał, że płk Zieliński stanowisko to zajmował od 15 VIII 1915 r.; W. Milewska, J.T. Nowak, M. Zientara, *Legiony Polskie 1914–1918. Zarys historii militarnej i politycznej*, Kraków 1998, s. 120, 134. Tu podano, że od 25 VIII 1915 r.; także: J. Herzog, *Żołnierz Niepodległości. Wspomnienia i dokumenty*, wstęp i oprac. P. Wywiół, Kraków 2010, s. 19. Ponadto w biogramach gen. Zielińskiego dość często pomija się służbę na tym stanowisku: vide choćby: P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 368. Autor podał, że 13 kwietnia 1915 roku został dowódcą III Brygady Legionów Polskich; także: A. Wojtaszak, *Generalicja Wojska Polskiego 1918–1926*, Warszawa 2012, s. 779; M. Bielski, *Generałowie Odrodzonej Rzeczypospolitej*, Toruń 1995, s. 47. Tu podano, że od 1 sierpnia 1915 roku był zastępcą komendanta 2 Brygady Legionów Polskich, a 24 grudnia 1916 roku powierzono mu dowództwo 3 Brygady Legionów Polskich.

⁴³ APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Legionów Polskich Rozkaz Nr 213 z 15 V 1916 r. Tu podano, że awans ten otrzymał z dniem 1 maja 1916 roku.

⁴⁴ W dniu 1 VI 1916 r. Brygadami Legionów Polskich komenderowali brygadierzy: I – Józef Piłsudski, II – Ferdynand Küttner; CAW, LPiDPKP, I. 120.1.289, Spis oficerów Legionów Polskich. Stan w dniu 15. Czerwca 1916. roku.

⁴⁵ P. Mikietyński, *Generał Stanisław hrabia Szeptycki. Między Habsburgami a Rzeczpospolitą (okres 1867–1918)*, Kraków 1999, s. 124. Tu podano, że płk Grzesicki komendę grupy sprawował w okresie 16 luty–25 sierpień 1915 roku, zaś brygady od 8 maja 1915 roku do 16 maja 1916 roku.

⁴⁶ W jednym z listów J. Piłsudski nazwał go kolegą.

⁴⁷ *Kais. Königl. militär – schematismus für 1879*, Wien 1878, s. 231, 232, 227; *Schematismus für das kaiserliche und königliche heer und für die kaiserliche und königliche kriegs – marine für 1891*, Wien 1891, s. 217, 344; *Schematismus für das kaiserliche und königliche heer und für die kaiserliche und königliche kriegs – marine für 1893*, Wien 1893, s. 185, 212, 358; *Schematismus für das kaiserliche und königliche heer und für die kaiserliche und königliche kriegs – marine für 1898*, Wien 1897, s. 199, 221, 406; *Schematismus für das kaiserliche und königliche heer und für die kaiserliche und königliche kriegsmarine für 1908*, Wien 1907, s. 222, 234, 456, 1048; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. II, Warszawa 2006, s. 75–76; ibidem, t. V, Warszawa 2007, s. 206–207.

⁴⁸ W.J. Jaworski, *op. cit.*, s. 54–55. Zapis z 1 września 1915 roku.

⁴⁹ Ibidem, s. 101. Zapis z 15 V 1916 r.

Z dniem objęcia komendy przez płk. Zielińskiego dokonano podziału kompetencji między komendę 3 Brygady Legionów Polskich a Komendę Grupy Legionów Polskich. Płk. Grzesickiemu podporządkowano 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich, Oddział Konny, Oddział Karabinów Maszynowych oraz jedną baterię. Natomiast płk. Zielińskiemu podlegały Bataliony Uzupełniające Nr I, II, III, Kadra Artylerii I i II, Szpital Rezerwowy, Dom Rekonwalescentów (Ozdrowieńców)⁵⁰ oraz Departament Wojskowy NKN pod względem werbunku, ewidencji, prasy i działalności politycznej. Komendanci tych pododdziałów mieli 5 września o godz. 10.00 zameldować się w komendzie grupy w celu przedstawienia się nowemu komendantowi⁵¹. Ponadto na odprawy, odbywające się codziennie o godz. 6.00 po południu, mieli stawiać się kierownicy Biura Poborowego, Centralnych Magazynów Umundurowania, komendant Stacji Kamieński oraz Oficer Placu w Piotrkowie.

Na początku drugiej dekady (11) września 1915 roku płk Zieliński dokonał reorganizacji Komendy Grupy. Utworzono wówczas sztab Komendy Grupy Legionów Polskich. Jego szefem został kpt. Jan Jakubowski⁵². Ponadto do sztabu przydzielono kpt. Schneidera, ppor. Gustawa Holoubka oraz podoficera rachunkowego Karola Tićaka. Do dyspozycji komendanta grupy został oddany również ozdrowieniec kpt. Stanisław Krzaczyński oraz oficer werbunkowy w Piotrkowie por. Tadeusz Boczarski⁵³.

W jego skład weszły następujące komórki:

– Kancelaria Rachunkowa: aspirant oficerski dr Jerzy Droś, sierż. rachunkowy Władysław Wąsowicz, ordynans Lech Borkowski,

– Kancelaria Komendy Grupy: sierż. Stanisław Krawczyk (ekspedycja), sekc. Silholm Hauner – pisarz w języku niemieckim, st. żołnierz Alfred Węgrzynowicz – pisarz w języku polskim oraz ordynansi kancelaryjni: sekcyjny Jan Żbik, szer. Ludwik Korbel, szer. Wawrzyniec Rzepka, szer. Kajetan Szczepański,

– sierżant rachunkowy i sierżant sztabowy: sierż. Szymon Miodoński, podoficer sztabowy sierż. Jan Sapiórkowski,

– szewc plut. Andrzej Pałka,

– krawiec plut. Władysław Klepalski,

– kucharze: sek. Władysław Kijowski – kuchnia oficerska garnizonu, leg. Józef Papuga – kuchnia oficerska II Batalionu, leg. Antoni Wartalski – kuchnia żołnierska I Batalionu,

– ordynansi oficerscy: Antoni Lisiewicz, Franciszek Lirowicz – koniowodny, Ludwik Pręcik, Andrzej Kot, Józef Ziemian, Józef Olender – do menaży

⁵⁰ W okresie (czerwiec–listopad 1915) jego komendantem był oficer Legionów VIII rangi Roman Albinowski.

⁵¹ APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 120 z 3 IX 1915 r.

⁵² Od końca 1916 roku nosił nazwisko Skorobohaty-Jakubowski.

⁵³ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 136 z 19 IX 1915 r. Tu powołano się na pismo KLP z 8 IX 1915 r.

oficerskiej, Józef Majer⁵⁴. Adiutantem został por. Zygmunt Pomazański⁵⁵. Oficera Legionów X rangi Bronisława Głowińskiego, zajmującego stanowisko Oficera Placu w Piotrkowie, 11 września 1915 roku, zastąpił oficer X rangi Zygmunt Bobrowski⁵⁶.

27 października 1915 roku KGLP została przeniesiona do Kozienic⁵⁷. Wówczas plk Zielińskiemu podlegało 20 oficerów oraz 467 podoficerów i legionistów. Ponadto wojska te posiadały 59 koni, 13 wozów taborowych oraz 3 kuchnie polowe⁵⁸. Warunki tam panujące opisał Józef Herzog: *Na jednym końcu miasta drewniane baraki dla żołnierzy, a na drugim – murowany, okazały stanisławowski pałac z parkiem. Między koszarami, barakami a pałacem – smród i nędza*⁵⁹.

Jak wyżej wspomniano, jednym z podstawowych zadań Komendy Grupy Legionów Polskich było sformowanie trzeciej brygady. Ponadto zamierzano zorganizować pododdziały jazdy, artylerii oraz szkoły kształcące oficerów oraz podoficerów.

Komendę nad stacjonującymi w Radomsku pododdziałami 23 lutego objął Andrzej Galica⁶⁰. Wkrótce otrzymały one nazwę Batalionu Zapasowego składającego się z dwóch kompanii. 1 Kompanią komenderował por. Kordian Józef Zamorski, który zastępował komendanta batalionu⁶¹. Komendanta batalionu zastępował także Władysław Bończa-Uzdowski⁶². Od kwietnia oddziałem kawalerii komenderował por. Bolesław Wieniawa-Długoszowski, którego po odejściu do 1 Brygady Legionów Polskich w połowie pierwszej dekady maja zastąpił chor. Zygmunt Dobrzański⁶³. Spośród oficerów w batalionie służbę pełnili m.in.: Adam Ajdukiewicz, Tadeusz Wasung, Ludwik de Leveaux oraz Mieczysław Królikiewicz.

Komendantowi batalionu podlegała Szkoła Podoficerska. Od 4 do 11 marca przeprowadzono w niej egzamin. Na 54 elewów z wynikiem bardzo

⁵⁴ APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 127 z 10 IX 1915 r.

⁵⁵ APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 120 z 3 IX 1915 r.

⁵⁶ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 128 z 11 IX 1915 r.

⁵⁷ W.I. Gutowski, *Kozienice. Grupa Legionów Polskich pułkownika Zielińskiego*, Lwów 1916, s. VII i n.; APK, NKN, 218, NKN DW Rozkaz nr 253 z 11 IX 1916 r. Do Dębina przeniesiono ją 12 IX 1916 r.

⁵⁸ W. Kozłowski, *op. cit.*, s. 131.

⁵⁹ J. Herzog, *Krzyż Niepodległości. Wspomnienia ze służby w Legionach*, Nowy Jork [Wrocław] 1994, s. 181.

⁶⁰ APK, NKN, 442, Batalion uzupełniający w Noworadomsku Rozkaz nr 137 z 24 II 1915 r. Rozkaz ten Galica podpisał bez stopnia.

⁶¹ Vide choćby: APK, NKN, 442, Batalion uzupełniający polskich Legionów w Radomsku Rozkaz nr 157 z 16 III 1915 r.

⁶² APK, NKN, 442, Batalion uzupełniający polskich Legionów w Radomsku Rozkaz nr 198 z 27 IV 1915 r.

⁶³ APK, NKN, 442, Rozkaz nr 205 z 4 V 1915 r.

dobrym (z odznaczeniem) zdało 6, dobrze (zadowolająco) – 30, dostatecznie – 7. Powtórnie do egzaminu przystąpiło 10 legionistów⁶⁴.

Rozkazem ppłk Sikorskiego z 5 maja 1915 roku Batalion Uzupełniający Galicy został podporządkowany Komendzie Grupy Legionów Polskich⁶⁵. Miało to związek z zamierzoną reorganizacją oddziałów legionowych. Większość oficerów, podoficerów i legionistów została wcielona do 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich. Natomiast część została oddelegowana do Departamentu Wojskowego NKN. Pod koniec pierwszej dekady czerwca otrzymali nowe przydziały (tabela 2).

Tabela 2. Przydziały oficerów z Departamentu Wojskowego NKN w czerwcu 1915 roku

Przydział w etat	Oficer Legionów Polskich		Legionistów	Odkomenderowanie do
	Ranga	Imię i nazwisko		
Cesarska i Królewska Komenda Legionów Polskich	XII	Zygmunt Osterstetzer	-	Oddział telegraficzny
2 Pułk Piechoty	XII	Aleksander Rutkowski	-	Departament Wojskowy NKN
4 Pułk Piechoty	VII	Władysław Sikorski	-	
	X	Adolf Sternschass	-	
Batalion Uzupełniający Nr I	XI	Kazimierz Świtalski	1	
Batalion Uzupełniający Nr II	XI	Władysław Wąsowicz	1	
Batalion Uzupełniający Nr III	XI	Marceli Szarota ¹	1	Oddział Wywiadowczy
	XII	Maksymilian Bick ²	29 i 7 kobiet	
	XII	Edward Dąbrowski		
Magazyny, które zostaną utworzone	XII	Marian Hudec ³	23	
	XII	Zygmunt Nowakowski		
Szpital Rezerwowy	X	Maurycy Kapellner	1	

Uwaga:

¹ Jako oficer kancelaryjny.

² W Batalionie jako nadkompletowy (poza etatem).

³ Z dotychczasowych etatów Komendy Placu, Komendy Etapowej i Poczty Polowej.

Źródło: APK, NKN, 439, Załącznik nr 2, Dodatek do rozkazu Komendy Grupy Nr 34 z 9 VI 1915 r.

⁶⁴ APK, NKN, 442, Batalion uzupełniający polskich Legionów w Radomsku Rozkaz nr 154 z 13 III 1915 r.

⁶⁵ APK, NKN, 218, NKN DW Rozkaz L. 1256/DW/15 z 5 V 1915 r.

Na podstawie rozkazu KLP z 8 maja przystąpiono do formowania 3 Brygady Legionów Polskich. W jej skład weszły 4 i 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich, 5 i 6 Szwadron Ułanów oraz 1 i 6 Bateria Artylerii⁶⁶. Pułki te miały w swoim składzie po trzy bataliony, czyli tyle, ile pułki 2 Brygady Legionów Polskich (2 i 3). W odróżnieniu od pułków 1 Brygady Legionów Polskich, które miały po dwa bataliony.

Rozkazem z 10 maja płk Grzesicki (jako komendant KLP) dokonał przydziału oficerów do formującego się 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich, którego komendę powierzył Bolesławowi Roi⁶⁷. Na stanowiska komendantów batalionów zostali wówczas wyznaczeni Andrzej Galica⁶⁸ i Franciszek Sikorski⁶⁹. Wśród komendantów kompanii znaleźli się: Edward Scherautz⁷⁰, Stefan Pasławski, Tadeusz Koźniewski, Stefan Karol Baczyński, Zygmunt Tarkowski, Juliusz Zulauf, Stanisław Krzaczyński, Tadeusz Jakubowski oraz

⁶⁶ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.71, C. i K. Komenda Polskich Leg. Rozkaz Nr 226 z 8 V 1915 r.; *Nie tylko Pierwsza Brygada (1914–1918). Z Legionami na bój*, oprac. S.J. Rostworowski, Warszawa 1993, s. 20; S. Czerep, *II Brygada Legionów Polskich*, Warszawa 2007, s. 100–101. Rozkaz ten sankcjonował istnienie sformowanej w Karpatach 2 Brygady Legionów Polskich w składzie 2 i 3 Pułku Piechoty Legionów Polskich, 2 i 3 Szwadronu Ułanów oraz 2 i 3 Baterii Artylerii.

⁶⁷ Na wniosek C. i K. Komendy Legionów Polskich Res. Nr 679 z 10 VII 1915 r. reskryptem NKA K. Nr 11000 z (?) VII 1915 r. został zatwierdzony na stanowisku komendanta tego pułku w VII randze; vide: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 78 z 23 VII 1915 r.; APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów rozkaz Nr 143 z 6 VIII 1915 r. Natomiast na stanowisku komendanta pułku w VI randze (ppłk) został zatwierdzony pismem NKA K. Nr 15238 z 25 IX 1915 r. i K. Nr 16313 z 111 X 1915 r.; vide: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 182 z 7 XI 1915 r. Tu powołano się na rozkaz KLP nr 165 z 1 XI 1915 r.

⁶⁸ Do zatwierdzenia przez NKA na stanowisku komendanta batalionu w VIII randze KLP podała go pod koniec pierwszej dekady VIII 1915 r.; vide: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 103 z 17 VIII 1915 r. Tu powołano się na rozkaz KLP nr 145 z 9 VIII 1915 r. Natomiast pobory przysługujące tej randze NKA przyznała Galicy, [...] *w uznaniu dzielnego i skutecznego zachowania się wobec nieprzyjaciela* [...] na początku IX 1915 r.; APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 124 z 7 IX 1915 r. Tu powołano się na wniosek KLP res. nr 851 z 18 VIII 1915 r. oraz rozporządzenie NKA nr 13.766 z 2 IX 1915 r.

⁶⁹ Do zatwierdzenia na tym stanowisku w IX randze Sikorski został podany do NKA 25 VI 1915 r.; vide: APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów rozkaz Nr 132 z 25 VI 1915 r. Pismem AOK Nr 10336 z 2 VII 1915 r. zatwierdzono go na stanowisku komendanta II Batalionu w tym pułku; vide: APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów rozkaz Nr 136 z 5 VII 1915 r.; vide też: W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. IV, Warszawa 2006, s. 233.

⁷⁰ Na stanowisku komendanta batalionu z oznakami IX rangi (por.) został zatwierdzony pismem NKA K. Nr 15238 z 25 IX 1915 r. i K. Nr 16313 z 111 X 1915 r.; vide: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 182 z 7 XI 1915 r. Tu powołano się na rozkaz KLP nr 165 z 1 XI 1915 r.

Ferdynand Zarzycki⁷¹. Rozkazem tym płk Grzesicki ustalił [...] *porządek rang* [...] komendantów batalionów w 2 i 3 Brygadach: 1 – Marian Januszajtis, 2 – Bolesław Roja, 3 – Henryk Minkiewicz, 4 – Kazimierz Fabrycy, 5 – Napoleon Forsch, 6 – Alfred Launhardt, 7 – Andrzej Galica, 8 – Bolesław Zaleski, 9 – Tadeusz Terlecki⁷².

Marsz. Durski po objęciu komendy dokonał kolejnych nominacji. Z dniem 20 maja w oddziałach podległych płk. Grzesickiemu (4 Pułk Piechoty Legionów Polskich oraz Bataliony Uzupełnień Nr I, II, III) na stanowisko komendanta plutonu w X randze zostali mianowani Mieczysław Rutkowski i Rudolf Udałowicz, zaś na równorzędne stanowisko w XI randze Stefan Jamróg oraz z dniem 1 stycznia 1915 roku Władysław Tęcza-Kondycki i Mieczysław Kulikowski. Ponadto dokonał przedziału służby sanitarnej. W pułku Roi lekarzem pułkowym w IX randze został dr Emil Bobrowski. Lekarzami batalionowymi w XI randze w I Batalionie – dr Ryszard Zacharski, w II – dr Leon Sternberg oraz w III – dr Teofil Kucharski. Stanowiska lekarzy batalionowych w XI randze w batalionach uzupełniających otrzymali: w I dr Jerzy Nadolski, II – Marcin Woyczyński i w III – Edward Wertheim. W tej samej randze lekarzem Kadry Artylerii został dr Jan Konopnicki, zaś w Szkole Podchorążych dr Jan Stopczański⁷³.

Z dokumentów wytworzonych przez Komendę Grupy wynika, że formowanie 4 Pułku Piechoty postępowało wolno. W trzeciej połowie czerwca brakowało koni i wozów, a ich zakup się opóźniał. Brakujące mundury, amunicję, pistolety i szable miały być dostarczone pod koniec czerwca. Do rosyjskich karabinów brakujące strzemiączka legionieści sporządzili sami. Pomimo tych braków, strzelanie amunicją bojową w Noworadomsku wykonano na oceną dobrą⁷⁴.

Dodatkowym obciążeniem dla oddziału, odbijającym się ujemnie na wyszkoleniu, było pełnienie od 21 maja wart na linii kolejowej od Rozprzry do Widzowa. Wobec szybkiego posuwania się na wschód wojsk austriackich już 18 maja marsz. Durski nakazał Roi obsadzić linię kolejową⁷⁵. Służbę pełniono na trzech odcinkach. Odcinek *A* rozciągał się od Rozprzry do Gorzędowa, *B* od

⁷¹ *Czwarty pp 1806–1966*, Londyn 1966, s. 212–220. Tu zamieszczono obsadę pułku z podaniem stanowisk i stopni.

⁷² APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów Rozkaz Nr 120 z 10 V 1915 r.; A. Lewicki, *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1929, s. 6.

⁷³ APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów Rozkaz Nr 126 z 26 V 1915 r.

⁷⁴ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo C. i K. Komendy Polskich Legionów No 797 z 25 VI 1915 r. Dokument ten w zastępstwie komendanta podpisał B. Roja.

⁷⁵ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.26, Pismo C. i K. Komendy Legionów Polskich Op. Nr 272 z 18 V 1915 r.

Gorzędowa do Radomska, zaś C od Radomska do stacji Widzów⁷⁶. W połowie trzeciej dekady czerwca pułk został zluzowany przez bataliony uzupełniające.

Prawie dwa tygodnie przed wyjazdem na front, 2 lipca, pułk miał do pobrania nowe umundurowanie z magazynów w Radomsku. Niewyekwipowane pozostawały Oddział Pionierski i Oddział Telefoniczny. Nadal brakowało koni i wozów. W oddziałach karabinów maszynowych panował niedobór koni, uprzęży, amunicji, namiotów oraz płacht na wozy. Po złożeniu zapotrzebowania oczekiwano na broń i ekwipunek.

Zluzowanie pułku ze służby wartowniczej wpłynęło na poprawę wyszkolenia. Niemniej jednak na odległość 200 i 300 kroków celnie strzeliło 60% stanu osobowego. Pomimo tego, w raporcie do Komendy Legionów Polskich plk Grzesicki stwierdził, że stan wyszkolenia pułku daje pewność, że po otrzymania wspomnianych uzupełnień, 10 lipca będzie [...] *w pogotowiu wojennem* [...]⁷⁷.

Tabela 3. Stan 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich 25 czerwca 1915 roku

	Stan bojowy				Stan żywionych						Chorzy		
	karabinów	szabel	dział	karabinów maszynowych	oficerów	żołnierzy	woźniców	koni			wozów	w domu	w szpitalu
								wierzchowych	jucznych	pociągowych			
Sztab	61	-	-	-	8	138	-	8	-	31	6	-	1
I Batalion	413	-	-	-	20	473	7	5	-	14	6	8	8
II Batalion	413	-	-	-	20	481	14	6	2	24	10	16	26
III Batalion	380	-	-	-	16	415	7	2	-	16	7	15	5
Oddział Karabinów Maszynowych	-	-	-	8	5	137	-	2	28	2	-	2	2
Razem	1267	-	-	8	69	1644	28	23	30	87	29	41	42

Źródło: CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Załącznik do pisma C. i K. Komendy Polskich Legionów No 797 z 25 VI 1915 r.

⁷⁶ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.26, Pismo Komendy 4 Pułku Legionów Polskich L. 74/915 z 21 V 1915 r. Dokument ten podpisał Roja bez stopnia.

⁷⁷ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo C. i K. Komendy Polskich Legionów L. No 930/15 z 2 VII 1915 r.

Tabela 4. Stan 4 Pułku Piechoty Legionów Polskich 2 lipca 1915 roku

	Stan bojowy				Stan żywnionych						wozów	Chorzy	
	karabinów	szabel	dział	karabinów maszynowych	oficerów	żołnierzy	woźniców	koni				w domu	w szpitalu
								wierzchowych	jucznych	pociągowych			
Sztab	63	-	-	-	6	158	6	8	-	31	6	3	2
I Batalion	390	-	-	-	18	450	7	5	-	16	7	8	11
II Batalion	402	-	-	-	20	475	17	7	2	27	10	15	28
III Batalion	384	-	-	-	14	406	8	3	-	16	8	29	9
Oddział Karabinów Maszynowych	-	-	-	8	5	147	-	2	28	2	-	4	2
Razem	1239	-	-	8	63	1638	38	25	30	92	31	59	52

Źródło: CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Załącznik do pisma C. i K. Komendy Polskich Legionów L. No 930/15 z 2 VII 1915 r.

Niemal w przeddzień wyjazdu oddziału na front miało miejsce wręczenie Roi sztandaru pułkowego. Tego doniosłego aktu dokonano w Łochoyńsku 14 lipca⁷⁸.

Już 12 lipca płk Grzesicki przedłożył Komendzie Etapów 6 Armii stany oddziałów, które miały odejść pod rozkazy komendanta 4 Armii. Były to Komenda Legionów Polskich i 4 Pułk Piechoty Legionów Polskich z Piotrkowa oraz 5 Szwadron Ułanów z Noworadomska. Ich wymarsz wyznaczono na 15 i 16 lipca. Koleją miały dojechać do Ostrowca, skąd marszem przez Annopol dotrzeć na front⁷⁹. Wytyczne precyzujące załadunek i transport 14 lipca pod-

⁷⁸ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, http://www.piotrkow-tryb.ap.gov.pl/index.php?option=com_content&task=view&id [dostęp: 28. 05.2015].

⁷⁹ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo K. u. k. 6. Armees – Etappenkommando zu K. Nr 551 z 12 VII 1915 r.; CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo K. u. K. Gruppenkommando f. d. Poln. Leg. oberst v. Grzesicki Res. No 1062/15; CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo K. Und k. Kommando Polnischer Legionen E. Nr. 1062 Res.; A. Kozłowska, *4 Pułk Piechoty Legionów w latach 1915–1939. Ludzie, tradycje i pamiątki*, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały” 2011, t. 11, s. 72; vide też: *Österreich – Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, Band II, Wien 1931, s. 619, 632; M. Klimecki, *Legiony Polskie latem 1915 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1990, t. XXXIII, s. 264.

piisał z rozkazu komendanta Legionów Polskich mjr Franciszek Kleeberg (tabela 5).

Tabela 5. Stany i plan odjazdu z Piotrkowa i Noworadomska oddziałów na front 15 i 16 lipca 1915 roku

Oddział	Data odjazdu	Godzina odjazdu	Oficerów	Żołnierzy	Koni	Wozów	Aut	Wagonów
Komenda Legionów Polskich	15 VII	3.24	22	300	100	31	-	43
	15 VII	6.24	23	200	100	30	4	47
4 Pułk Piechoty	15 VII	9.24	25	666	95	20	-	48
	16 VII	12.04	25	666	95	20	-	48
	16 VII	3.24	20	660	90	19	-	46
5 Szwadron	15 VII	3.20	3	90	100	5	-	24

Źródło: CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo C. i K. Komenda Leg. Pol. op. Nr 298 z 14 VII 1915 r.; J. Konefał, *Legiony Polskie w Lubelskiem 1914–1918*, Lublin 1999, s. 43.

Także pod koniec pierwszej dekady maja Komenda Grupy Legionów Polskich rozpoczęła formowanie trzech batalionów uzupełniających, po jednym dla każdej brygady⁸⁰. Pierwszym komenderowali oficer Legionów VIII rangi Tadeusz Wyrwa-Furgalski (15 V–15 VII 1915), oficer Legionów X rangi Kordian Zamorski (15 VII–6 VIII 1915⁸¹), oficer Legionów IX rangi Michał Tokarzewski-Karasiewicz (6 VIII 1915⁸²–30 III 1916); drugim – Tadeusz Terlecki (11 V–2 XII 1915⁸³); trzecim zaś odkomenderowany czasowo oficer Legionów VIII rangi Tadeusz Wyrwa-Furgalski (15 VII–6 VIII 1915⁸⁴), oficer Legionów X rangi Stanisław Zabielski (6 VIII–IX 1915⁸⁵).

Do Batalionu Uzupełniającego Nr I (dla 1 Brygady Legionów Polskich) trafili Kordian Zamorski, Władysław Bończa-Uzdowski, Mieczysław Jan Rawicz-Mysłowski, Czesław Jarnuszkiewicz oraz Waclaw Czarnocki-Denhoff. Do batalionów pozostałych brygad przydziały otrzymali: na stanowisko komendanta II

⁸⁰ Pod koniec 1915 roku sformowano czwarty batalion uzupełniający.

⁸¹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 91 z 5 VIII 1915 r.

⁸² APK, NKN, 438, Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 91 z 5 VIII 1915 r.; D. Bargielowski, *Po trzykroć pierwszy. Gen. Michał Tokarzewski-Karasiewicz. Generał broni, teozof, wolnomularz, kapłan Kościoła liberalnokatolickiego*, t. 1, Warszawa 2000, s. 243–245.

⁸³ W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. V, s. 41.

⁸⁴ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 91 z 5 VIII 1915 r.; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. I, s. 298. Tu pominięto to stanowisko.

⁸⁵ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 136 z 19 IX 1915 r. Tu powołano się na pismo KLP z 8 IX 1915 r. Po oddaniu komendy batalionu por. Zabielski odszedł na stanowisko komendanta Punktu Zbornego Rekrutów w Jastkowie pod Lublinem.

Batalionu Tadeusz Terlecki⁸⁶, na komendantów kompanii Stanisław Zabielski, Maksymilian Marszałek oraz Ignacy Zbroja. Na stanowiska komendantów plutonów: Władysław Pełdyak, Gustaw Holoubek, Władysław Petrykiewicz. Przydziału do poszczególnych batalionów miała dokonać Komenda Grupy Legionów Polskich. Ponadto w etacie Batalionu Uzupełniającego Nr II znaleźli się Jerzy Żuławski, Henryk Lewartowski i Tadeusz Garbusiński. W takim samym charakterze do Batalionu Uzupełniającego Nr III przydzieleni zostali Stanisław Burzyński oraz Bolesław Pochmarski⁸⁷.

Jak już wspomniano, od 23 czerwca ochronę linii kolejowej Rozprza-Widzów realizowano na trzech odcinkach. Pierwszy odcinek – od Rozprzy do Gorzkowic włącznie – powierzono ochronie Batalionowi Uzupełniającemu Nr III, drugi – od Gorzkowic do Noworadomska – wyłącznie Batalionowi Uzupełniającemu Nr II. Odpowiedzialnością za ochronę trzeciego odcinka obarczono komendanta Batalionu Uzupełniającego Nr I.

Także w tych oddziałach brakowało uzbrojenia, umundurowania i ekwipunku. Uzupełnienia mogły nastąpić dopiero po uprzednim zaopatrzeniu oddziałów odchodzących na front. Po usunięciu powyższych braków i zwolnieniu ze służby wartowniczej bataliony mogły wysłać w ciągu tygodnia po 100 żołnierzy na uzupełnienie 4 Pułku Piechoty.

Tabela 6. Stany Batalionów Uzupełniających Nr I, II i III z 15 czerwca 1915 roku

Batalion Uzupełniający Nr	Stan bojowy				Stan żywnych						Chorzy		
	karabinów	szabel	dział	karabinów maszynowych	oficerów	żołnierzy	woźniców	koni			wozów	w domu	w szpitalu
								wierzchowych	jucznych	pociągowych			
I	422	-	-	-	19	573	-	3	-	3	2	23	31
II	-	-	-	-	14	292	-	2	-	2	1	2	6
III	-	-	-	-	4	487	4	1	-	8	14	8	3
Razem	422	-	-	-	37	1352	4	6	-	13	17	33	40

Źródło: CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Załącznik do pisma C. i K. Komendy Polskich Legionów No 797 z 25 VI 1915 r.

⁸⁶ Pismem AOK Nr 10336 z 2 VII 1915 r. został zatwierdzony na stanowisku komendanta Batalionu Uzupełniającego Nr II; vide: APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów rozkaz Nr 136 z 5 VII 1915 r.

⁸⁷ APK, NKN, 435, C. i K. Komenda Polskich Legionów Rozkaz Nr 120 z 10 V 1915 r.; A. Lewicki, *op. cit.*, s. 6.

Tabela 7. Stany Batalionów Uzupelniających Nr I, II i III z 2 lipca 1915 roku

Batalion Uzupelniają- cy Nr	Stan bojowy				Stan żywnionych						Chorzy		
	karabinów	szabel	dział	karabinów maszy- nowych	oficerów	żołnierzy	woźniców	koni			wozów	w domu	w szpitalu
								wierzchowych	jucznych	pociągowych			
I	444	-	-	-	19	618	-	3	-	3	-	14	40
II	-	-	-	-	16	289	-	2	-	2	1	22	7
III	-	-	-	-	4	480	4	1	-	8	4	27	3
Razem	444	-	-	-	39	1387	4	6	-	13	5	63	50

Źródło: CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Załącznik do pisma C. i K. Komendy Polskich Legionów L. No 930/15 z 2 VII 1915 r.

Dla czwartaków wówczas rozpoczęto formowanie 5 Szwadronu Ułanów. Komenderowali nim por. Józef Dunin-Borkowski, a od 24 czerwca por. Juliusz Ostoja-Zagórski⁸⁸. Chroniczny brak koni utrudniał szkolenie. Po ich uzupełnieniu gotowość bojową szwadronu planowano osiągnąć pod koniec lipca. Jednak w połowie miesiąca szwadron ten odszedł z 4 Pułkiem Piechoty Legionów Polskich na front.

Tabela 8. Stan 5 Szwadronu Ułanów i Kadry z 25 czerwca 1915 roku

Oddział	Stan bojowy				Stan żywnionych						Chorych		
	karabinów	szabel	dział	karabinów maszy- nowych	oficerów	żołnierzy	woźniców	koni			wozów	w domu	w szpitalu
								wierzchowych	jucznych	pociągowych			
5 Szwadron Ułanów	55	38	-	-	3	158	-	56	-	9	3	2	10
Kadra	8	5	-	-	3	107	-	13	-	4	2	9	-
Razem	63	43	-	-	6	265	-	69	-	13	5	11	10

Źródło: CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Załącznik do pisma C. i K. Komendy Polskich Legionów No 797 z 25 VI 1915 r.

⁸⁸ J. Konefał, *Legiony Polskie w Lubelskiem 1914–1918*, Lublin 1999, s. 44.

Pod koniec lipca płk Grzesicki rozkazał sformować 6 Pułk Piechoty Legionów Polskich. Zadanie to powierzył komendantowi batalionu VIII rangi Witoldowi Rylskiemu, którego wyznaczył na stanowisko komendanta pułku⁸⁹. W połowie pierwszej dekady września na stanowiska komendantów batalionów płk Zygmunt Zieliński wyznaczył komendantów kompanii Jana Kozickiego i Henryka Pomazańskiego⁹⁰. Natomiast stanowiska komendantów kompanii obsadzono dotychczasowymi komendantami plutonów. Byli to: Tadeusz Miller, Kazimierz Florek, Milan Hora, Adam Sikorski, Wilhelm Rückemann, Kazimierz Krzyczkowski, Tadeusz Mokłowski, Izidor Modelski, Tadeusz Jakubowski, Leon Jarząbkiewicz, Józef Gigiel oraz Adam Lisiewicz. Lekarzem pułkowym z poborami IX rangi został dr Stefan Buchowiecki. Dla pułku i pododdziałów odchodzących na front 11 września o godz. 11.00 odprawiono mszę świętą. Legioniści wzięli w niej udział w rynsztunku marszowym z [...] *odznakami polowymi*, które stanowiły świerkowe gałązki na czapkach⁹¹.

Warto dodać, że przy tym pułku sformowano Kompanię Skautową. We wrześniu odeszła nad Styr, gdzie pod komendą kpt. Karola Baczyńskiego pełniła służbę wywiadowczą przy Komendzie Legionów Polskich⁹².

W połowie pierwszej dekady sierpnia do pułku został przydzielony formujący się 6 Szwadron Ułanów komenderowany przez oficera XI rangi Jana Janusza Pryzińskiego⁹³. Do służby w tym szwadronie we wrześniu KLP przydzieliła z 1 Brygady Legionów Polskich oficera Legionów Polskich XI rangi Romana Machnackiego⁹⁴.

Komendę Grupy Legionów Polskich obarczono sformowaniem pododdziałów artylerii. W połowie trzeciej dekady czerwca I Dywizjon Artylerii Legionów Polskich liczył 5 oficerów, 211 żołnierzy, 15 koni wierzchowych, 13 jucz-

⁸⁹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 83 z 28 VII 1915 r.; *Historia 6 Pułku Piechoty Legionów Józefa Piłsudskiego*, t. I: *Tradycja*, Warszawa 1939, s. 8–9, 291–292. Podstawą był rozkaz NKA z 2 lipca.

⁹⁰ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 124 z 7 IX 1915 r. Tu powołano się na wniosek KLP res. nr 851 z 18 VIII 1915 r. oraz rozporządzenie NKA nr 13.766 z 2 IX 1915 r.; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. IV, s. 80–81. W biografii Henryka Pomazańskiego podano, że III Batalionem tego pułku komenderował od 27 lipca do 7 września 1915 roku.

⁹¹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 127 z 10 IX 1915 r.; E. Skarbek, *Zarys historii wojennej 6-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1929, s. 3. Autor podał, że pułk wyszedł na front 10 IX.

⁹² R. Szuchta, *Polska organizacja skautowa 1915–1916. Przyczynek do dziejów obozu niepodległościowego w czasie I wojny światowej*, „Przegląd Historyczny” 1991, t. 82, z. 2, s. 257–262; J. Gaul, *Oddział Wywiadowczy przy Komendzie Legionów Polskich (1914–1916)*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 87, s. 37–38.

⁹³ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 90 z 4 VIII 1915 r.

⁹⁴ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 132 z 15 IX 1915 r.

nych, 58 pociągowych oraz 30 wozów. Podobny stan trwał na początku lipca. Dokupywano konie, a wobec braku armat artylerzystów szkolono teoretycznie. Zapewne to z tego powodu wysłano 60 z nich do Baterii Szkolnej w Kaiserebersdorf pod Wiedniem.

W połowie lipca Kadre Kawalerii w Sobakowie, przeformowano na Kadre II I Dywizjonu Artylerii Legionów Polskich. Dywizjon pod komendą kpt. Mieczysława Jełowickiego stacjonował we wsi Jeżów. Komendant Kadry II taktycznie podlegał komendantowi dywizjonu i posiadał uprawnienia dyscyplinarne komendanta baterii. Natomiast pod względem *porządku garnizonowego* (terytorialnie) podlegał Komendantowi Kadry Artylerii ppor. Janowi Boldowi jako komendantowi Stacji Jeżów-dwór⁹⁵.

Na początku drugiej dekady sierpnia Kadra Artylerii rozpoczęła formowanie 1 Baterii Artylerii. W tym celu z Komendy Etapów 6 Armii został odkomenderowany ppor. Jan Bold oraz trzech podoficerów⁹⁶. Warto wspomnieć, że wśród nich byli ogniomistrz Józef Beck, późniejszy minister spraw zagranicznych, oraz Michał Gnoiński, który w latach 1930–1936 sprawował komendę Szkoły Podchorążych Artylerii w Toruniu. Z datą 24 sierpnia kpt. Jełowicki przedstawił kandydatów do awansu. Wśród nich znaleźli się m.in. ppor. Jan Bold na por. (X ranga), chor. Mieczysław Maciejowski⁹⁷ na ppor. (XI ranga) oraz ogniomistrzowie na chorążych (XII ranga) Józef Beck⁹⁸ i Michał Gnoiński⁹⁹.

W połowie sierpnia na wyposażeniu baterii było 12 koni przysłanych ze Stacji Zbornej Koni w Neutitechein oraz 4 armaty 87 mm wz. 1875/96 z przodkami. Ponadto 24 chore konie, znajdujące się w Kadrze Artylerii, zamierzano wymienić w Komendzie Zbornej Koni w Kruszynie. Wkrótce z Ołomuńca nadeszły końskie rzędy¹⁰⁰, zaś siodła zostały wydane pod koniec sierpnia¹⁰¹. W połowie września bateria liczyła 6 oficerów, 19 podoficerów i 141 legionistów. Ponadto miała 123 konie, 16 wozów taborowych oraz kuchnię polową¹⁰². Pod nadzorem komendanta 1 Dywizjonu Artylerii kpt. Jełowickiego 7 września w Krzemieniewicach bateria przeprowadziła strzelanie.

⁹⁵ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.28, Pismo Komendy 1szego Dywizjonu Artylerii Legionów Polskich L. ogi, z 13 VII 1915 r.

⁹⁶ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 97 z 11 VIII 1915 r.

⁹⁷ P. Stawecki, *op. cit.*, s. 205–206.

⁹⁸ O. Terlecki, *Pułkownik Beck*, Kraków 1985, s. 13. Według ustaleń tego autora Beck awans ten otrzymał w 1916 roku podczas walk nad Styrem.

⁹⁹ CAW, LPiDPKP, I. 120.1.351, Komenda 1szego Dywizjonu Artylerii Legionów Polskich Wniosek awansu (nominacji wyszczególnienia) z 24 VIII 1915 r.

¹⁰⁰ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 98 z 12 VIII 1915 r.

¹⁰¹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 111 z 25 VIII 1915 r.

¹⁰² W. Kozłowski, *op. cit.*, s. 136.

Przyczyną powolnego tempa formowania pododdziałów artyleryjskich był brak odpowiedniego personelu. Stąd też płk Zieliński polecił komendantom batalionów uzupełniających wydzielić po 10 legionistów [...] *umiejących obchodzić się z koniem* [...] i odesłać do Kadry Artylerii¹⁰³. Sformowana grupa pod komendą kpt. Jełowickiego w trzeciej dekadzie września 1915 roku odeszła na front do dyspozycji KLP (tabela 9).

Tabela 9. Uzupełnienie wysłane przez Komendę Grupy Legionów Polskich na front 23 września 1915 roku

	Ludzi	Koni	Wozów	Kuchni polowych
Batalion Uzupełniający Nr I	260	2	0	1
Batalion Uzupełniający Nr II	205	0	0	1
Batalion Uzupełniający Nr III	215	4	2	1
Nowozacieżnych	217	7	0	0
Piechurów	30	0	0	0
Ułanów	40	0	0	0
Artylerzystów	26	19	5	0
Razem	993	32	7	3

Źródło: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 139 z 22 IX 1915 r.

Bataliony uzupełniające formowały także kompanie etapowe. Oficer Legionów XII rangi Leon Szelepin komenderował 1 Kompanią Etapową (I Pluton – oficer XI rangi Władysław Brunné, oficer prowiantowy I Brygady Legionów Polskich Eugeniusz Niewiadomski). Komenda 2 Kompanii Etapowej spoczywała na barkach oficera X rangi Bolesława Rutkowskiego (komendant ci plutonów oficerowie: XI rangi Henryk Wojciechowski, XII rangi Zygmunt Juzwa, XII rangi Stanisław Profic, XII rangi Piotr Błyskal). Na czele kompani przeznaczonych dla 3 Brygady Legionów Polskich stał oficer XII rangi Aleksander Wójcicki (oficer XI rangi Wiktor Robel, oficer XII rangi Tadeusz Krzanowski, aspirant oficerski Józef Ostoja-Starzewski oraz aspirant oficerski Jan Borożymaski). Pododdziały te, wyekwipowane i wyposażone w kuchnie polowe, w trzeciej dekadzie września 1915 roku odeszły na front¹⁰⁴.

W kwietniu w Kamieńsku rozlokowano również Szkołę Podoficerów oraz Szkołę Podchorążych. Wkrótce uruchomiono Szkołę Podoficerów Rachunkowych. Trzeci kurs Szkoły Podchorążych¹⁰⁵ trwał od czerwca do lipca 1915

¹⁰³ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 139 z 22 IX 1915 r.

¹⁰⁴ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 136 z 19 IX 1915 r.; APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 138 z 21 IX 1915 r.

¹⁰⁵ I kurs odbył się w Krakowie zaś II i III (ostatni) już pod nadzorem płk Grzesickiego; R. Tomaszewski, *Odbudowa polskiego szkolnictwa wojskowego 1908–1923. (Geneza. Koncepcje. Struktury. Rozwój)*, Toruń 1997, s. 31–33.

roku. Ukończyło go 66 podchorążych¹⁰⁶, w tym z wynikiem bardzo dobrym – 18, dobrym – 44 i dostatecznym – 4. Wszyscy zostali mianowani aspirantami oficerskimi. Był to wówczas stopień pomiędzy chorążym a sierżantem¹⁰⁷. Ponadto tym, którzy ukończyli kurs z wynikiem bardzo dobrym i dobrym przyznano prawo noszenia odznak sierżanta z poborami plutonowego. Pozostałym czterem odznaki i pobory sekcyjnego. Ponadto Komenda Grupy dokonała ich przydziału (tabela 10). 13 aspirantów oficerskich zostało skierowanych na kurs specjalistyczny zorganizowany w Kadrze Artylerii. Byli to: Zygmunt Lubkowski, Ursyn Pruszyński, Rudolf Lacny, Tadeusz Bieńkowski, Tadeusz Buynowski, Edward Chołoniewski, Włodzimierz Dolais, Zdzisław Rübenbauer, Stanisław Królikowski, Karol Poźniak, Stanisław Sabok, Witold Kollat, Ludwik Michalski¹⁰⁸.

Tabela 10. Absolwenci III kursu Szkoły Podchorążych w Kamieńsku (czerwiec–lipiec 1915)

Lp.	Imię i nazwisko	Przydział
1.	Władysław Godlewski	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
2.	Zygmunt Lubkowski	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
3.	Aureliusz Piątkowski	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
4.	Stefan Lurants	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
5.	Kazimierz Bogaczewicz	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
6.	Aleksander Tumidajski ^A	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
7.	Ursyn Pruszyński	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
8.	Rudolf Lacny	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
9.	Tadeusz Bieńkowski	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
10.	Wilhelm Hönl	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
11.	Tadeusz Schön	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
12.	Kazimierz Strzegocki	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
13.	Stanisław Hrehorowicz	Batalion Uzupełnień Nr II
14.	Adam Jabłoński	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
15.	Jan Ogrodnik	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
16.	Jan Zabłocki	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych

¹⁰⁶ CAW, KLP, I. 120.1.28, Załącznik do pisma C. i K. Komendy Polskich Legionów No 797 z 25 VI 1915 r. – tu podano następujące stany w szkołach: 99 podchorążych, 31 podoficerów i 66podoficerów rachunkowych.

¹⁰⁷ O statusie aspirantów oficerskich vide: APK, NKN, 435, KLP Rozkaz Nr 180 z 23 XII 1915 r. W Legionach Polskich ranga ta została zniesiona z dniem 1 IV 1916 r.; vide: APK, NKN, 435, C. i K. KLP Rozkaz Nr 203 z 17 III 1916 r.

¹⁰⁸ Z. Moszumański, Z. Kozak, *Wojenne szkoły dla oficerów artylerii (1914–1921)*, Pruszków 2001, s. 11–12, 106.

Tabela 11. Absolwenci III kursu Szkoły Podchorążych w Kamieńsku (czerwiec–lipiec 1915) cd.

Lp.	Imię i nazwisko	Przydział
17.	Tadeusz Buynowski	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
18.	Marian Gryl ^A	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
19.	Walenty Nowak	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
20.	Tadeusz Vorbrod ^A	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
21.	Edward Chołoniewski	Kadra Artylerii II
22.	Stanisław Mahler	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
23.	Marian Przyłuski	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
24.	Marian Goszczyński	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
25.	Tadeusz Gryl	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
26.	Michał Najwer	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
27.	Ludwik Michalski	Kadra Artylerii II
28.	Włodzimierz Dolais	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
29.	Kazimierz Murdzieński	Batalion Uzupełnień Nr III dla nowo wcielonych
30.	Szczepan Michno	Batalion Uzupełnień Nr II
31.	Bronisław Owczarek	Batalion Uzupełnień Nr I
32.	Józef Obrochta - Bartus	Batalion Uzupełnień Nr II
33.	Jan Baran	Batalion Uzupełnień Nr I
34.	Stanisław Styrczula	Batalion Uzupełnień Nr III
35.	Mieczysław Dobrzański	Batalion Uzupełnień Nr II
36.	Stanisław Nowak	Batalion Uzupełnień Nr II
37.	Józef Gumel	Batalion Uzupełnień Nr I
38.	Wojciech Polak	Batalion Uzupełnień Nr II
39.	Ireneusz Blahaczek (Branowski)	Batalion Uzupełnień Nr II
40.	Aleksander Hild	Batalion Uzupełnień Nr II
41.	Kazimierz Czyński	Batalion Uzupełnień Nr II
42.	Zdzisław Rübenbauer	Kadra Artylerii II dla nowo wcielonych
43.	Stanisław Szkaradek	Batalion Uzupełnień Nr II
44.	Stanisław Królikowski	Kadra Artylerii II
45.	Tadeusz Marszałek	Batalion Uzupełnień Nr II
46.	Aleksander Stawarz	Batalion Uzupełnień Nr II
47.	Kazimierz Stawiarski	Batalion Uzupełnień Nr III
48.	Tadeusz Szmoniewski	Batalion Uzupełnień Nr III
49.	Władysław Tarada	Batalion Uzupełnień Nr III
50.	Karol Poźniak	Kadra Artylerii II

Tabela 12. Absolwenci III kursu Szkoły Podchorążych w Kamieńsku (czerwiec–lipiec 1915) cd.

Lp.	Imię i nazwisko	Przydział
51.	Stanisław Sabok	Kadra Artylerii II
52.	Witold Kollat	Kadra Artylerii II
53.	Józef Smajek	Batalion Uzupełnień Nr II
54.	Władysław Rola	Batalion Uzupełnień Nr II
55.	Michał Gądek	Batalion Uzupełnień Nr II
56.	Karol Szopa	Batalion Uzupełnień Nr II
57.	Józef Bałuk	Batalion Uzupełnień Nr II
58.	Stefan Stokowski	Batalion Uzupełnień Nr II
59.	Piotr Michalecki	Batalion Uzupełnień Nr III
60.	Bolesław Sokół	Batalion Uzupełnień Nr II
61.	Stanisław Urbański ^A	Batalion Uzupełnień Nr II
62.	Stanisław Czajkowski	Batalion Uzupełnień Nr I
63.	Jan Keller	Batalion Uzupełnień Nr II
64.	Mieczysław Dziewoński	Batalion Uzupełnień Nr II
65.	Tadeusz Graff	Batalion Uzupełnień Nr III
66.	Wacław Brzeski	Batalion Uzupełnień Nr II

Uwaga:

^A W 1916 roku awansowani do stopnia ppor.; APK, NKN, 440, C. i k. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr (?) z 21 VIII 1916 r. Tu powołano się na rozkaz KLP nr 231 z 18 VIII 1916 r.; J. Drużyńska, S.M. Jankowski, *Wyklęte życiorysy*, Poznań 2009, s. 395–396.

Źródło: APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkazu Nr 82 z 27 VII 1915 r. Do egzaminu nie przystąpił Ludomir Hołobek, który otrzymał przydział do Batalion Uzupełnień Nr II. Ponadto do tego batalionu przydzielono Stefana Kosibę, który nie zdał egzaminów z powodu choroby; APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Dodatek do Rozkaz Nr 135 z 18 IX 1915 r. Tu powołano się na pismo KLP z 7 IX 1915 r.

Bodaj jeszcze w czerwcu Szkołę Podoficerską ukończyło 63 słuchaczy: 26 z oceną dobrą jako sekcyjni, 20 z wynikiem dostatecznym jako starsi oraz 17 bez nominacji. Do 4 Pułku Piechoty przydzielono 38, zaś do batalionów uzupełniających trafiło 17. Pozostałych 8 pozostawiono w szkole jako pomocników instruktorów. Natomiast ze Szkoły Podoficerów Rachunkowych 20 słuchaczy otrzymało przydział do pododdziałów. Pozostałych 68 na początku lipca przystąpiło do egzaminu.

Szpital Legionów w Kamieńsku dysponował 80 miejscami. Pod koniec czerwca służyło w nim 6 oficerów oraz 51 podoficerów i legionistów. Na początku lipca przebywało tam 59 chorych. Wówczas na ukończeniu były prace organizacyjne schroniska mogącego pomieścić 500 rekonwalescentów. Ozdro-

wieńców wysyłano do ich oddziałów macierzystych. Tak było m.in. z oficerem Legionów XI rangi Waławem Klaczyńskim, który na początku drugiej dekady września 1915 roku odszedł do 1 Brygady Legionów Polskich¹⁰⁹.

Szpital Koni rozlokowano w Dobryszycach. Pod koniec czerwca służyło tam 2 oficerów oraz 87 żołnierzy. Na początku lipca leczono w nim 103 konie¹¹⁰.

Kolejną komórką podległą Komendzie Grupy było Biuro Poborowe, w którym wówczas służył 1 oficer i 12 legionistów.

Oddziały i pododdziały formowane przez Komendę Grupy były zaopatrywane w podległym jej Centralnym Magazynie Umundurowania w Noworadomsku. Wydawanie kompletnego ekwipunku legionistom rozpoczęto na początku lipca. Przykładowo 5 Szwadron otrzymał 1 lipca ekwipunek na 160 ludzi i 63 konie¹¹¹. W celu sprawniejszego zaopatrywania płk Grzesicki nakazał utworzenie filialnych magazynów ekwipowania przy batalionach uzupełniających. Podlegały one komendantom batalionów, z tym, że komendant Centralnych Magazynów Umundurowania miał prawo ich inspekcji pod względem techniczno-administracyjnym. Magazyny filialne miały funkcjonować według instrukcji wydanej przez komendanta centralnych magazynów. Funkcję tę wówczas sprawował Marian Szydłowski. Kierownikiem Magazynu Filialnego dla Batalionu Uzupełniającego Nr I w Radomsku, który miał ekwipować rekrutów dla wszystkich formacji legionowych, został sierż. Zygmunt Kowalski, dla II – sierż. Tadeusz Dąbrowski, oraz dla III w Rozprzy – sekcjny Karol Sroczyński¹¹². Centralne magazyny były zaopatrywane w Etapowym Magazynie Mundurowym 6 Armii w Noworadomsku. W połowie lipca 1915 roku pobrano z niego 5000 kompletów bielizny¹¹³. Z magazynów w Jägendorf we wrześniu otrzymano dla 6 Pułku Piechoty Legionów Polskich 1750 koców¹¹⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w omawianym okresie Komenda Grupy Legionów Polskich spełniła swoje zadanie. Przejmując kontrolę nad werbunkiem oraz cenzurą, skutecznie ograniczyła rolę Departamentu Wojskowego w Królestwie Polskim. Sformowała 3 Brygadę Legionów Polskich oraz cały szereg pododdziałów, które odeszły na front. Na uwagę zasługuje jej pierwszy komendant płk Wiktor Grzesicki. Jego energia i wysiłki w głównej mierze przyczyniły się do realizacji postawionych zadań, co zostało docenione przez przełożonych.

¹⁰⁹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 129 z 12 IX 1915 r.; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów...*, t. II, s. 222.

¹¹⁰ CAW, KLP, I. 120.1.28, Pismo C. i K. Komendy Polskich Legionów L. No 930/15 z 2 VII 1915 r.

¹¹¹ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 54 z 29 VI 1915 r.

¹¹² APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów odpis z odprawy nr 61 z 6 VII 1915 r.

¹¹³ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 70 z 15 VII 1915 r.

¹¹⁴ APK, NKN, 439, C. i K. Komenda Grupy Polskich Legionów Rozkaz Nr 128 z 11 IX 1915 r.

Abstract

The Imperial and Royal Command of the Polish Legions Group (from February through October 1915)

The article presents the outline of service of the Imperial and Royal Command of the Polish Legions Group during its stationing in Piotrków Trybunalski from February through October 1915. The author presented the process of the formation of this authority by the military authorities of the Austro-Hungarian invaders.

Additionally, both the political and the military tasks, fulfilled by the command in relation to rear formations of Polish Legions stationed in the Kingdom of Poland area were highlighted.

It refers to the control of activities of the Military Department of the Supreme National Committee, what aimed at prevention of independence orientated actions.

In terms of military areas, the command was responsible for formation of units belonging to the 3rd Brigade of the Polish Legions, disposal reserves, operating within the area of Command of the Polish Legions and military schools. Analysis of the activities of command in mentioned period allows to conclude that it fulfilled its tasks.

Key words: I world war, Polish Legions, The Imperial and Royal Command

Słowa kluczowe: I wojna światowa, Legiony Polskie, Cesarska i Królewska Komenda

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Państwowe w Krakowie.

Naczelny Komitet Narodowy 3, 218, 435, 438, 439, 442.

Centralne Archiwum Wojskowe.

Legiony Polskie i Dowództwo Polskiego Korpusu Posiłkowego, I. 120.1.71,26, 28, 289,351.

I Brygada Legionów Polskich, I. 120.24.227.

Opracowania

Bargielowski D., *Po trzykroć pierwszy. Gen. Michał Tokarzewski-Karaszewicz. Generał broni, teozof, wolnomularz, kapłan Kościoła liberalnokatolickiego*, t. 1, Warszawa 2000.

Bielski M., *Generał brygady dr Jan Kollątaj-Srzednicki (1883–1944). Żołnierz, lekarz, komendant Centrum Wyszkożenia Sanitarnego*, Toruń 2012.

Bielski M., *Generałowie Odrodzonej Rzeczypospolitej*, Toruń 1995.

Cygan W.K., *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. II–IV, Warszawa 2006, t. V, Warszawa 2007.

Czerep S., *II Brygada Legionów Polskich*, Warszawa 2007.

Czwarty pp 1806–1966, Londyn 1966.

- Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego 1914–1917*, Kraków 1917.
- Drużyńska J., Jankowski S.M., *Wykłęte życiorysy*, Poznań 2009.
- Garlicki A., *U źródle obozu belwederskiego*, Warszawa 1983.
- Gaul J., *Legiony Polskie w orbicie zainteresowań służb wywiadowczych (1914–1916)*, „Kwartalnik Historyczny” 1994, t. 2.
- Gaul J., *Oddział Wywiadowczy przy Komendzie Legionów Polskich (1914–1916)*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 87.
- Gaul J., *Służby wywiadowczo-informacyjne Austro-Węgier wobec radykalnego ruchu niepodległościowego w Królestwie Polskim 1914–1918*, Warszawa 2006.
- Gaul J., *Z działalności kapitana Włodzimierza Zagórskiego w latach 1914–1918*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, z. 1.
- Herzog J., *Krzyż Niepodległości. Wspomnienia ze służby w Legionach*, Nowy Jork [Wrocław] 1994.
- Historia 6 Pułku Piechoty Legionów Józefa Piłsudskiego*, t. I: *Tradycja*, Warszawa 1939.
- J. Herzog, *Żołnierz Niepodległości. Wspomnienia i dokumenty*, wstęp i oprac. P. Wywiał, Kraków 2010.
- Jaworski W.L., *Diariusz 1914–1918*, Warszawa 1997.
- Kais. Königl. militär – schematismusfür 1879*, Wien 1878.
- Kasprzycki T., *Kartki z dziennika oficera I Brygady*, Warszawa 1934.
- Klimecki M., *Legiony Polskie latem 1915 roku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1990, t. XXXIII.
- Konefał J., *Legiony Polskie w Lubelskiem 1914–1918*, Lublin 1999.
- Korpalska W., *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1981.
- Kozłowska A., *4 Pułk Piechoty Legionów w latach 1915–1939. Ludzie, tradycje i pamiątki*, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały” 2011, t. 11.
- Kozłowski W., *Artyleria polskich formacji wojskowych podczas I wojny światowej*, Łódź 1993.
- Krasicki A., *Dziennik z kampanii rosyjskiej Krasickiego Augusta porucznika w sztabie Komendy Polskich Legionów 1914–1916*, Lwów 1934.
- Lewicki A., *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1929.
- Listy Władysława Sikorskiego do Władysława L. Jaworskiego i prezydium Naczelnego Komitetu Narodowego (1914–1919)*, oprac. Z. Koziński, Z. Pietrzyk, Kraków 1987.
- Mikietyński P., *Generał Stanisław hrabia Szeptycki. Między Habsburgami a Rzeczpospolitą (okres 1867–1918)*, Kraków 1999.
- Milewska W., Nowak J.T., Zientara M., *Legiony Polskie 1914–1918. Zarys historii militarnej i politycznej*, Kraków 1998.
- Mleczak J., *Akcja werbunkowa Naczelnego Komitetu Narodowego w Galicji i Królestwie Polskim w latach 1914–1916*, Przemysł 1988.
- Moszumański Z., Kozak Z., *Wojenne szkoły dla oficerów artylerii (1914–1921)*, Pruszków 2001.
- Nie tylko Pierwsza Brygada (1914–1918). Z Legionami na bój*, oprac. S.J. Rostworowski, Warszawa 1993.
- Österreich – UngarnsletzterKrieg 1914–1918*, Band II, Wien 1931.
- Pankowicz A., *Działalność ugrupowań prawicowych w Galicji 1914–1918*, [w:] *W 70-lecie odzyskania niepodległości przez Polskę 1918–1988. Materiały z sesji naukowej organizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 27–28 X 1988, red. M. Pułaski, Kraków 1991.
- Rzepecki J., *O Władysławie Sikorskim w Legionach*, cz. I, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1965, nr 4.
- Schematismusfürdaskaiserlicheundköniglicheheerundfürdiekaiserlicheundköniglichekriegs marinefür 1891*, Wien 1891.
- Schematismusfürdaskaiserlicheundköniglicheheerundfürdiekaiserlicheundköniglichekriegs marinefür 1893*, Wien 1893.
- Schematismusfürdaskaiserlicheundköniglicheheerundfürdiekaiserlicheundköniglichekriegs marinefür 1898*, Wien 1897.
- Schematismusfürdaskaiserlicheundköniglicheheerundfürdiekaiserlicheundköniglichekriegs marinefür 1908*, Wien 1907.
- Skarbek E., *Zarys historii wojennej 6-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1929.
- Sokolnicki M., *Rok czternasty*, Londyn 1961.
- Stawecki P., *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994.

- Stepan K., *Prawie jak słownik. Wiktor Krzysztof Cygan, Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*. [wyd.] Barwa i Broń; tom I: A–F, Warszawa 2005, s. 304+fot.; tom II: G–K, Warszawa 2006, s. 360+fot., „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały” 2006, t. 20.
- Suleja A., *Orientacja austro-polska w latach I wojny światowej (do aktu 5 listopada 1916 roku)*, Wrocław 1992.
- Szuchta R., *Polska organizacja skautowa 1915–1916. Przyczynek do dziejów obozu niepodległościowego w czasie I wojny światowej*, „Przegląd Historyczny” 1991, t. 82, z. 2.
- Terlecki O., *Pułkownik Beck*, Kraków 1985.
- Tomaszewski R., *Odbudowa polskiego szkolnictwa wojskowego 1908–1923. (Geneza. Koncepcje. Struktury. Rozwój)*, Toruń 1997.
- Wapiński R., *Władysław Sikorski*, Warszawa 1978.
- Wojtaszak A., *Generałicy Wojska Polskiego 1918–1926*, Warszawa 2012.
- Wrzosek M., *Dokumenty dotyczące politycznych zmagania Józefa Piłsudskiego i sprawy polskiej podczas pierwszej wojny światowej (sierpień 1914–styczeń 1916)*, cz. I, „Studia Podlaskie” 2000, t. I.
- Wrzosek M., *Polski czyn zbrojny w pierwszej wojny światowej 1914–1918*, Warszawa 1990.
- Wyszczelski L., *Generał Kazimierz Sosnkowski*, Warszawa 2010.

Strony internetowe

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, http://www.piotrkow-tryb.ap.gov.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=357&Itemid=48 [dostęp: 30.05.2015].

Załącznik 1.

REFORMA WERBUNKU W KRÓLESTWIE

C. i k. Komenda Polskich Legionów.

Do Departamentu Wojskowego NKN

w Piotrkowie.

Piotrków, dnia 10. lipca 1915.

Z powodu rozkazu c. i k. Nacz. Kom. Armii K. Nr. 9380 i K. Nr. 10342 rozporządza c. i k. Komenda Legionów Polskich co następuje:

Dotychczasowa akcja werbunkowa Dep. Wojsk. NKN ulegnie zmianie przez odwołanie obecnych emisaryuszów cywilnych, którzy dotąd werbunkiem się zajmowali.

Na miejsce wymienionych emisaryuszy mianuje c. i k. Komenda Legionów Polskich zaprzysiężonych oficerów Legionów Polskich jako komisarzy werbunkowych po jednym na każdy obwód.

Do każdego z tych oficerów będzie przydzielonych po 1 podoficerze i 4 legionistów, jako pomocników kancelaryjnych i komendantów transportów rekruta.

Oficerów i ludzi tych przydziela równocześnie c. i k. Komenda Leg. Pol. do Centralnego biura werbunkowego D. W7., które i nadal w myśl rozkazu c. i k. Nacz. Kom. Armii K. Nr. 7954 z dnia 14. maja 1915 prowadzi i kieruje akcją werbunkową dla Legionów Polskich na terenie Królestwa Polskiego.

Działalność werbunkowa podlega w całości kontroli c. i k. Komendy Grupy.

C. i k. Komenda Legionów Polskich zastrzega sobie prawo ogólnego ustalania wytycznych w akcji werbunkowej i ogólnej kontroli....

Celem pouczenia oficerów" werbunkowych o ich prawach i obowiązkach, opracuje Dep. Wojsk, i przedłoży w drodze Komendy Grupy do zatwierdzenia c. i k. Komendzie Leg. Pol. instrukcję szczegółową dla oficerów werbunkowych, których ta instrukcja odąd ściśle obowiązywać będzie.

W zastępstwie:
GRZESICKI

Źródło: Dokumenty Naczelnego Komitetu Narodowego 1914–1917, Kraków 1917, s. 166.

Załącznik 2.

C. i K. KOMENDA GRUPY POLSKICH LEGJONÓW.	<i>Piotrków, 28 lipca 1915.</i>
ROZKAZ KOMENDY GRUPY Nr 83.	
<i>1. Wystawienie 6 p. p. Leg.</i>	
<i>Naczelna Komenda Armii zezwoliła rozporządzeniem K. Nr 11396 z 23.VII.1915 na wystawienie 6. Pułku piechoty Polskich Legjonów.</i>	
<i>Równocześnie został zatwierdzony, odkomenderowany do sformowania tegoż pułku Komendant Baonu mjr Ryłski Witold.</i>	
<i>Podpisany: Z NAJWYŻSZEGO ROZKAZU</i>	
<i>(—) CONRAD</i> <i>Jen.-plk.</i>	
<i>(—) GRZESICKI</i> <i>Plk.</i>	

Źródło: *Historia 6 Pułku...*, s. 9.